

Az Alföld-program indulása

- I. AZ ALFÖLD NEM CSAK AZ ALFÖLDIEKÉ • Össztársadalmi célok • Európai felkészülés sürgetése*
- II. RÉGIÓBARÁT IGAZGATÁST • Az EU területigazgatási rendszeréről • A regionalitás helyi hagyományai • Szakigazgatás kontra autonómiák*
- III. KÖZÉP-KELET-EURÓPA-BARÁT KÜLPOLITIKÁT • Trianon hatása • Nyugati integráció és keleti érdekeink*
- IV. VÁLTOZÓ ALFÖLD-SZEMLÉLETET! • Az „elesett társadalom” hagyományai • Új Alföld-identitást*
- V. ÜTŐKÉPES ÉRTELMIÉGI, VÁLLALKOZÓI ELITET • Európa tanulmányozása • Politikai akarat és a kutatók*
-

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

„Az Alföld nemcsak az alföldieké.” „Régióbarát államigazgatást.”
„Közép-Kelet-Európa-barát külpolitikát.” „Új Alföld-szemléletet.”
„Ütőképes helyi értelmiségi és vállalkozói elitet.”

Ezt az öt mondatot írtam ez év február 4-én jegyzetcedulámra, amikor az észak-alföldi megyei önkormányzatok elnökeivel és a három város – Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok – önkormányzati elnökeivel megbeszéléseimet befejeztem. Járom az Alföldet, amióta elnök vagyok, Debrecenben háromszor, Szegeden kétszer, Nyíregyházán, Kecskeméten folytattam tájékoztató beszélgetéseket az Akadémia honos tagjaival, s minden alkalommal a város, illetve a megyék vezetőivel. Szenvedélyesen érdekel az Alföld, és nagyon is tudatosan törekszem felmérni e tájegység kitörési pontjait az ezredfordulón. Meg vagyok győződve arról, hogy Magyarország lakosai és az egész magyar nemzet csak akkor számíthat sikerekre az újabb európai és világméretű integrációs korszakban, ha tudatos területfejlesztő politikát folytatunk az állam egész területén, de mindenekelőtt az Alföld régióiban. Tárgyaltunk akadémikustársaimmal a helyi kutatási és oktatási bázisokról, az önkormányzatok vezetőivel

*Egy tájegység
kitörési pontjai*

1997. március 19. Előadás a Stratégiai Kutatások Programja keretében, a Debreceni Akadémiai Bizottság rendezésében a Hortobágyon tartott területfejlesztési konferencián, amelyen a kutatókon kívül az alföldi megyei és városi önkormányzati vezetők vettek részt.

kormányzati politikáról, vállalkozás-élénkítő és -hátráltató jogszabályalkotásról, az országos és helyi adópolitika gondjairól. Szorgalmasan jegyzeteltem, tanultam, és természetesen beszéltem elképzeléseimről, igyekeztem lemérni terveim realitását. Az öt mondat – most legalábbis úgy érzem – keretbe is foglalja azokat a témákat, amelyekről az elmúlt fél év beszélgetéseim, köztem és az alföldiek között, szó esett.

Engedjék meg, hogy bevezető előadásomban ennek az öt mondatnak a magyarázatát adjam elő Önöknek!

I. AZ ALFÖLD NEM CSAK AZ ALFÖLDIEKÉ

Az első mondat azt jelzi, hogy az ország minden polgárának, nem csak az alföldieknek, bizonyos dolgokat tudomásul kell venni.

ÖSSZTÁRSADALMI CÉLOK

A Nyugat előnye Tudomásul kell venni mindenekelőtt, hogy az Alföldnek nevezett területi egység Magyarország területének 40%-át teszi ki, az itt élő lakosság pedig kerekén 1/3-a az ország lakosságának. Nem mindegy tehát, hogy mi lesz a sorsa az állampolgári közösség ekkora hányadának, és az egész állampolgári közösség számára tragikus lehet, ha a jövőben az Alföld társadalmának versenyképessége ennyire lemarad az ország nyugati felének versenyképessége mögött, mint ma. A nyugati rész előnye: az európai fejlett területekhez közelebb áll, és ennek hasznát a honfoglalás óta, ezer év óta élvezzi.

A magyarság összekötő hídja Tudomásul kell venni, hogy az Alföld a *magyar nyelvű kultúra különböző irányba nyúló összekötő hídjainak* találkozási területe. Az Alföldön át vezetnek a kereskedelmi és a kulturális utak a Felvidékhez, azaz a mai Szlovákia felé, északkeletre Kárpátalja felé, keletre az erdélyi, délre pedig a bácskai-bánáti magyarság felé. Vagyis egy olyan terület, amelynek karbantartása és fejlesztése nélkül a Kárpát-medencei magyarság kulturális-nemzeti, azaz szellemi egysége elképzelhetetlen. Mindenképpen indokolt tehát, hogy az Alföldre a mindenkori politikai és értelmiségi elit fokozott figyelemmel forduljon és aktív területfejlesztési politikát folytasson. Legyen szó akár autópályáról, vasutáról, vagy éppen a légi közlekedésről, a kulturális, tudományos infrastruktúráról, a vendéglátásról és így tovább.

Az Okcident pereme Tudomásul kell venni, harmadrészt, hogy az Alföld immáron két évezrede az Okcident, a *nyugat-európai kultúrkör peremterületén* helyezkedik el. Szinte állandó ütközőterülete volt már a római birodalom idején is a sztyeppei, jobbára nomád népeknek és a nyugat-európai letelepült város lakó népeknek. Azután az Európába benyomuló muszlim

kultúra határterülete volt háromszáz éven át, az újkorban pedig hol hídfőállás volt a felnövekedett orosz birodalom felé, hol ütközőpont volt az orosz, valamint a nyugat-európai életformák között. Az Alföld része a Keleti-tengertől az Adriáig a térképen meghúzható kulturális-hatalmi ütközősávnak. Gazdasági fejlődését, településviszonyait nagyon is meghatározta az, hogy az okcicens peremterületének számított egészen 1990-ig. És most, miután a szovjet visszahúzódott Közép-Európából, ebből a peremterület-helyzetből származhatnak hátrányok, de származhatnak előnyök is. Indokolt tehát, hogy egész Európa-politikánk újragondolásában különös figyelemmel legyünk az Alföldre!

Érthető tehát, hogy a fentebbi megfontolásainkból miért írtam: az *Alföld nem csak az alföldieké*. Kiemelten kell vele foglalkoznia mind az államigazgatásnak, mind a kulturális-tudományos szervezeteknek.

AZ EURÓPAI FELKÉSZÜLÉS SÜRGETÉSE

Figyelnünk kell arra, hogy eddig milyen megfontolásból fordult az érdeklődés az Alföld felé. Először a századfordulón az akkor kibontakozó természettudomány fordult e táj sajátosságai felé. Felfedezték az Alföld geológiai, geomorfológiai sajátosságait, felfedezték, hogy sajátos fauna- és állatvilága van, amely sok tekintetben a kelet-európai sztyeppék tájegységeihez teszik hasonlónak. Ezért is fogalmazódott meg 1907-ben először a tervszerű Alföld-kutatás programja, egyelőre kimondottan a táj természettudományos sajátosságainak feltárását célozva.

Természettudósok

1922–23-ban indul az első tudatos politikai indítású Alföld-fejlesztési program. Klebelsberg Kunó nevéhez fűződik, aki az Alföld-törvény előkészítését még belügyminiszterként kezdte el. Trianonban elveszték a magyar állam peremterületei, ezért fokozottan kell figyelnünk a megmaradt területek gazdasági, kulturális hasznosítására – ez volt Klebelsberg és kortársainak indítéka az első Alföld-program meghirdetésekor. Területfejlesztési, oktatási, kertkultúra-programok indultak.

Alföld-fejlesztés, 1922

A harmadik Alföld-program társadalmi-tudományos célú volt. Kezdeményezője 1991–92-ben a Magyar Tudományos Akadémia és néhány, az Alföldről elszármazott erős akarátú parlamenti képviselő. Ennek a munkának az eredménye sokszorosított füzetekben egy alapos társadalmi, gazdasági, kulturális helyzetleírás volt. És maradt is az.

Tudomány, 1991

Most, 1996–97-ben egy az eddigiektől eltérő Alföld-kutatási programot akarunk indítani. Mi gyakorlatias célokat követünk. Alternatívákat akarunk feltárni, és javaslatokat megfogalmazni a területfejlesztés, a vízgazdálkodás (mindenekelőtt a Tisza-fejlesztés) terén, a talajhasznosításra, a regionális gazdaságpolitikára, sőt a regionális külpolitikára vonatkozóan is. Bennünket az európai integráció és ugyanakkor Magyar-

Gyakorlatias-ság, 1997

ország és a magyarság új világgazdasági és világpolitikai körülményei készítenek e gyakorlatias programra.

1998. január 1-jén megindulnak az uniós tárgyalások. Irreálisnak tartom politikusoknak azt az elvárását, hogy Magyarország uniós csatlakozására 2000-ben vagy 2002-ben sor kerül. Tudom, nem szívesen hallják, amit mondok: szerencsénk is, hogy a csatlakozás időpontját a nyugat-európaiak igyekeznek időben kitolni. Legalább van időnk a felkészülésre. Mert sajnos, a politikusok azzal nem számolnak, hogy milyen sokkírózó hatást váltana ki a magyar gazdaságból és a magyar társadalomból, ha néhány éven belül az uniós normákat vezetnék be a gazdaságban, a környezetvédelemben és az élet más területén. A Nemzeti Stratégiai Kutatások egészének célja ez: felkészíteni Magyarországot, az itt élő nemzeti kultúrákat az európai integrációra, az új, globális világgazdasági és világkultúra kihívásainak fogadására. Ezért beszélünk Dunáról, ezért beszélünk munkanélküliség-kutatásról, ipartelepítésről, a NATO-csatlakozás lehetőségeiről és beszélünk az Alföldről.

II. RÉGIÓBARÁT IGAZGATÁST

A szállásterület modernizációja

„A regionális fejlesztés, mint tudományos tevékenység, aránylag új Magyarországon. Nyugat-Európában már elismert és hasznában felismert tevékenység. Különös jelentőséget kapott az elmúlt években, amikor az informatika – mint az érintkezési kultúra forradalma –, valamint a globalizáció – mint a gazdaság, a kultúra, a biztonságpolitika világforradalma – kiterjeszkedett az egész Földgolyóra. A szovjet rendszer összeomlása után a magyarság megmaradásának egyik kulcskérdése, hogy szállásterületének egyes tájegységeit mennyire tudja modernizálni. Felszínre hozni az adott térség ember- és kultúraeltartó képességeit, lehetőségeit. Évezredes másként szerveződése nemcsak tanulmányozást kíván, de a térségben élő, a településfejlesztésbe bekapcsolható szürkeállomány összefogását is egy új, regionális fejlesztési terv kialakítására.” – Ezekkel a mondatokkal indokoltam a Nemzeti Stratégiai Kutatások Programtanácsának 1996. november 12-i ülésén az Alföld-kutatás programba iktatását, és indokoltam egyben azt, miért kívánom az akadémiai kutatóhálózaton belül az egyenlőre picinyke Alföld-kutatási egységet komolyabb és önálló Alföld Intézetté fejleszteni.

Kontinentális igazgatási átrendezés

1992-ben Maastrichttal megalakult az Európai Unió, immáron jogi, gazdasági szerkezetbe foglalt területigazgatási egységgé. Nagy Károly 9. századi birodalma óta most először kellett komolyan venni a kontinentális igazgatási rendszer egészének újragondolását. Meddig terjedjen az unió határa, milyen gazdasági, kulturális ismérvek alapján legyenek fel

államokat az unióba? Milyen legyen a rögzülő Európai Unió viszonya az unió kívüli európai államokhoz? Milyen legyen egyáltalán az unió belül a köz- és szakigazgatás rendszere? Milyen új területigazgatási beosztást tesz lehetővé az informatika technikája, mennyire lehet fenntartani a lényegében a középkor elején kialakult lokális, majd a 19. században kialakult állami igazgatási rendszereket? Akárhogy is válaszolták meg és válaszolják meg ezeket a kérdéseket, egy tény: az unió létrejötte beültette a nyugtalanító gondolatot mind a politikusok, mind a gazdászok, mind az értelmiségiek fejébe: a kontinensen meglévő egész területigazgatási határok rendszerét kell felülvizsgálni. És véglegesen meggyőzte a politikusokat arról, hogy ez a kontinentális igazgatási átrendezés aktív *területfejlesztési politikát* kíván. Világossá vált, hogy a klasszikus liberalizmus elve, amelyik a gazdaság vagy demográfiai mozgások játékanak engedte át a területek fejlődését, nem lehet tovább mérvadó. Az emberiség ma már olyan technikai-igazgatási eszközök és tudományos ismeretek birtokában van, hogy képes szabályozó szerepet játszani egy adott területen lejátszódó termelési, kereskedelmi, sőt demográfiai jelenségekben. Én magam is látom (egy 1991 óta az Európai Unió kiterjesztésével foglalkozó nemzetközi bizottság tagjaként): az unió előnyeit azok a népek vagy régiók tudják jól kihasználni, amelyek tudatos területfejlesztési politikát folytatnak. Engedjenek meg néhány, kontinentális érvényű megfontolást a területigazgatási rendszerekről, amely megfontolások, úgy érzem, a magyar Alföld jövőjének keresésében figyelemre érdemesek.

AZ EU TERÜLETIGAZGATÁSI RENDSZERÉRŐL

Európa jövőjében a múlt században kialakult *nemzetállami igazgatási* egységek a mainál jóval kisebb szerepet fognak betölteni. Az államok máris kénytelenek megszabadulni három ősi – több ezer éves – jogosítványuktól. Kénytelenek az unióknak átadni az önálló külpolitika jogát. Azután kénytelenek átadni az önálló katonapolitika jogát. És hamarosan kénytelenek lesznek átadni az önálló pénzügy és pénzügyi politika jogát is. Vagyis az unió kiteljesedése csökkenteni fogja a nemzetállamok szerepét. E nemzetállamokat elsősorban hatalmi jellegüktől fosztják meg. E jelenfolyamatokat érzékelik a nemzetállami adminisztrációk is, és e több milliós állami adminisztráció mindent el is követ azért, hogy az uniós fejlődést akadályozza. Nemzetállami érdekekre hivatkozva valójában a saját érdekeiket fogalmazzák meg, amikor különböző trükkökkel állnak elő, úgymond, nemzetállami érdekvédelem címén a gazdasági-politikai egyeztető tárgyalásokon. Az államok természetesen sokáig megmaradnak majd – ezt mindenki elismeri –, csak éppen hatalmi funkcióik helyett mind erősebben a *szolgáltató funkcióikat* (szociális, egész-

A nemzetállamok szerepéről

ségügyi, kulturális funkcióikat) fogják erősíteni. Megítélésem szerint az államoknak még politikai-hatalmi, azaz belhatalmi funkcióit is csökkenteni kell és e téren is nagyobb szerepet adnak az önkormányzatoknak.

Autonómiák

Az Európai Unió növelni fogja az *autonómiák*, mindenekelőtt az európai fejlődés legtermészetesebb igazgatási egységének, a *községnek* (Gemeinde) szerepét. És növelni fogja a *régiók szerepét*. Ezért is beszélnek sokan a „régiónk Európájá”-ról. Meg kell barátkoznunk a működésüket megkezdő eurórégiókkal, amely az Alföld-fejlesztésben is meghatározó szempont lesz. (Kárpát-régió, Maros-régió stb.) A nemzetállamoknak nemcsak felfelé, az unió felé kell átadni jogosítványaikból, hanem lefelé, a régiók, a városok felé is.

Régió-pluralizmus

De milyen legyen e régiók jellege? Sokan úgy képzelik el, hogy a régiók amolyan újabb területigazgatási, sőt gazdálkodási alapon elkülönült miniállamok lesznek. Ez félreértés. Én még azt sem hiszem, hogy az unió fejlődése egy valamikor is egységes alapon működő és azonos jogosítványokkal felruházott „régiónk” – mint igazgatási egység – kifejlődése irányába megy. Én úgy látom az unió terveket és a valós fejlődést tanulmányozva, hogy egy „*régiópluralizmus*” fog kialakulni. Ami szerintem azt jelenti, hogy egy adott régió nem lesz feltétlenül egyszilárdságú igazgatási, gazdasági vagy kulturális egység. Megítélésem szerint a régióhatárok virtuális határok lesznek, egyik esetben erősebben fog érvényesülni az adott régió gazdasági, másik esetben kulturális koordináló szerepe, a tájegység és a települések igénye szerint.

„Nagyváros” és „régiónk”

És milyen legyen a viszony a *nagyvárosok és a régiók között*? Az európai kontinensen – de a világ minden részén – a nagyvárosok az ipari-technikai forradalmak korában megnövekedett szereppel bírnak. A fejlődés motorjai. Különösen a nemzetállamok kialakulása ösztönzi a fővárossá előrelépett nagyvárosokat, igazgatási, politikai és gazdasági előnyöket adva ezeknek. (A végrehajtóhatalom-túlsúlyos államokban, így Franciaországban és Kelet-Európában azután a hatalmi igazgatási centralizáció még jobban megduzzasztja a főváros erejét.) Európa nagyvárosaiban az életlehetőségek és az életformák jobban hasonlítanak egymásra – például Budapest, Berlin, Párizs vagy London társadalmában –, mint a főváros és vidékének életformái a saját nemzetállamán belül. Én történész-ként ezért is beszélek a „párducbőr” Európájáról, Európa három vagy két vagy négy régiója helyett. Mert a társadalmi, kulturális életviszonyok e képzeletbeli párducbőr foltjain (azaz a fővárosokban) jobban hasonlítanak egymáshoz, mint a párducbőr közvetlen környékén létező életformákhoz. A nagyvárosok ezen „motor” jellege a 21. században meg fog maradni, de az uniónak, illetve a maradék állami adminisztrációnak kiegyensúlyozó szerepet kell játszania régió és város között.

Az unió *kontinentális fejlesztési projektek* formájában történnek. A fejlesztéseket – legyen szó gazdaságról, kultúráról, tudományról – pályázat útján egyének, ad hoc munkaközösségek vagy autonómiák nyerhetik el. Ezért is mondom azt – csak a televízió és a rádió nem nagyon közli ezeket a mondataimat –, hogy az Európai Unióba az út nem a fővároson, hanem a *helyi értelmiségi, vállalkozói rétegen* át vezet. És mondom: régióbarát igazgatásra és politikai adminisztrációra van szükség.

Törekedni kell tehát arra, mégpedig politikai és kultúrpolitikai eszközökkel is, hogy Magyarországon erősödjék az igazgatási decentralizáció és erősödjék az az emberanyag, amelyik működteti a regionális igazgatást, a termelési és oktatási rendszereket is! Ezt mint akadémiai elnök, magamra nézve is kötelezőnek tartom, ezért beszélek a regionalitás elvéről a tudománypolitikában, és követek el mindent a magam szerény eszközeivel azért, hogy az Akadémia területi bizottságai erősödjenek, és erősödjenek a vidéki egyetemek és városok kutatóbázisai.

Kontinentális projektek

Igazgatási decentralizáció

A REGIONALITÁS HELYI HAGYOMÁNYAI

Különös gonddal kell feltárni a magyar igazgatási rendszer hagyományait és a *hagyományokban a regionalitás szerepét*. Már csak azért is, hogy gondolkodásunkat és gyakorlatunkat európai mérlegre telessük.

Kelet-Európában az igazgatás hagyományosan végrehajtóhatalom-túlsúlyos. Ennek történelmi okaira most nem kívánok kitérni. Arra sem kívánok visszatérni, hogy ez a végrehajtóhatalom-túlsúlyosság mennyire növeli a fővárosok súlyát és járul hozzá a vidék aránytalan alulfejlettségéhez. Csak az Alföld történelmére tennék egy rövid kitekintést.

Az Alföld fejlődése akkor volt dinamikus, amikor – igaz, különböző okok miatt – a magyar állam szervezetében decentralizáció lép fel. Ilyen kényszerű decentralizáció volt az 1526 utáni időszak, amikor a magyar állam szétesett. Paradox módon ekkor, a 16. században erősödik meg az alföldi gazdaság, mindenekelőtt a marhatenyésztés, erősödnek a mezővárosok, megindul egy parasztpolgári fejlődés, egy sajátos magyar autonóm intézmény: a parasztvármegye kialakulása. Ekkor indul meg egy büszke és leleményes, a világ dolgai iránt érdeklődő parasztpolgár típus kifejlődése, amelyik a nagy vallásváltások, a protestantizmus és katolikus vallásváltások kohója, és prédikátoraival a nemzeti nyelv megújítója. A tizenöt éves háború azután legyalulja ezt a regionális virágzást, de a 17. század Alföldje sem csak a szittyó, a berek, a nádas hazája, noha kétségtelen, hogy e század pusztításainak következményeit máig nem heverte ki e vidék. A következő emelkedő periódus az Alföld életében az 1870–1910 közötti időszak. A liberális állam segíteni akarja az ipari-technikai forradalom áldásainak érvényesülését az állam egész területén,

A végrehajtó hatalom túlsúlya

Decentralizáció a fejlődés hajtóereje, 16–20. század

és – mai kifejezéssel – korszerű területfejlesztési politikába kezd. Budapest mellett tudatosan fejleszti a Kárpát-medence peremvidékén helyet foglaló történelmi városokat, Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Arad, Temesvár, Zombor, Fiume ún. külső gyűrűje fejlődik. Fejlődik azután az ún. középső gyűrű (Debrecen, Szeged, Pécs stb.), és megindul a Budapest körüli szűkebb gyűrű (Hatvan, Kecskemét, Győr stb.) fejlődése is. Ennek a településfejlődésnek az eredményeként alakul ki az Alföld ma is meglévő külpolitikai közvetítő szerepe, részben az akkor fontossá váló Balkán felé. Decentralizáló településpolitikát követ a vasutak és az utak kiépítése, ami szintén az Alföld ún. közvetítő funkcióját máig alapozza.

Trianon után

1920-ban azután szétesik a történelmi Magyarország, aminek kárvallottjai nemcsak mi magyarok vagyunk, hanem az erdélyi egyszerű román ember éppúgy, mint az ottani szászok. Megszakad az ipari-technikai forradalom következtében 1870–1910 kiépülő regionális politika, létrejönnek a nemzetállamok, amelyek a közép-európai térségben politikai, katonai okok miatt centralizált államhatalmakat építenek ki. Ugyanazon a földterületen, a Monarchia igazgatási területén. Különböző nemzeti színű zászlók alatt hét kicsiny állam. Ami még érdekesebb a mi szempontunkból: a térségben az addigi decentralizált igazgatási rendszert felváltja egy nemzetállami centralizáció. Szinte mindegyik új nemzetállam centralizáló politikát folytat a maga területén. Megítélésem szerint az 1920-as években a klebelsbergi Alföld-program azért volt eredménytelen, mert központból irányított programként indult és az is maradt. Nem tudta partnernek megnyerni a helyi igazgatást, a helyi értelmiséget. (Évekig kutattam azt például, hogyan próbálta meg Klebelsberg az önkormányzatokat érdekeltté tenni az új iskolaprogramban, és hogyan alakult ki a helyi igazgatási adminisztrációban a „mindent a központból várni” mentalitás.) Ugyanez a centralizáció érvényesül a proletárdiktatúra bevezetése, 1949 után is. Ekkor politikai és hatalmi okokból jön létre az állami centralizáció, amely ugyan ért el eredményeket, például az infrastruktúra (villanyvilágítás), a kultúrpolitikai intézményrendszer fejlesztése terén, de valójában a befektetett pénz és adminisztrációs erőfeszítések igen kis hatékonyságot mutattak.

1971

1971-ben veszi kezdetét egy újabb decentralizációs politika. Az új, magát konszolidálni akaró politikai rendszer bejelenti a tudatos területfejlesztés szükségességét, majd jogszabállyal biztosítja az önkormányzatok újrafejlődésének lehetőségeit. (1006/1971., 1006/1974. MT. rend.). Ezen túlmenően lehetővé tették a határmenti ún. regionális kishatárforgalmat, ami az Alföld fejlődéséhez is nagyban hozzájárult. 1920 után ez volt az első politika, amely decentralizációt és tudatosan regionális fejlesztést akart. Ezt folytatta, szerintem, a rendszerváltás során mind a két eddigi kormány. Mind az Antall-kormány 1994-ig, mind a Horn-kormány

1994-től. Ennek egyik kis terméke volt a már említett 1991–92-es Alföld-kutatás megindítása, amely mögül elmaradt a politikai erő és a politikai akarat. Most más a helyzet. 1996-ban megszületett az új területfejlesztési törvény, létrejött az Országos Területfejlesztési Tanács, megalakultak a megyei területfejlesztési tanácsok, amelyek megyei területfejlesztési programokat készítenek. (Nemrégem kaptam kézhez éppen a Szabolcs-Szatmár megyei programot.) Létrehozták az Országos Területfejlesztési Alapot, amelyik, ha nem is óriási, de mégis bizonyos költségvetési pénzt megpályázhatóvá tesz. Nem is a pénzösszeg jelentős, hanem a magatartás-változás elindítása a megyékben és a városokban: nem segélyekért, néhány millióskáért kell lobbizni, hanem a helyi érdekérvényesítés révén eredménnyel kecsegtető pályázatokat kell benyújtani.

Most kezd felnőni, erősödni az a helyi adminisztrációs-értelmiségi csoport, amelyik az 1970-es években született újjá a decentralizációs politika kezdetétől folyamatosan. És amelyik remélhetően az uniós pályázatokban is meg tudja majd fogalmazni a lokális érdekeket. Most kell fejlesztenünk és erősítenünk ezt a helyi igazgatási és elit értelmiséget, hogy idegen nyelveket beszéljen és tájékozódni tudjon Európában. Hogy tudja, milyen programokat indít az Európai Unió, ki tudja tölteni a pályázati íveket. Sőt, szegedi barátainak éppen azt tanácsoltam: közköltségen küldjenek ki Brüsszelbe hosszabb ösztöndíjjal fiatal igazgatási szakembereket, aki hazajöve tanácsokat adhatnak a városi vezetésnek, akik személyi kapcsolatokat teremtve meghívhatják ide a nyugati vagy szomszédos országokban érdekeinket segíteni kész tisztviselőket, professzorokat.

Érthető tehát, miért követelek régióbarát államigazgatást.

1996

A helyi adminisztráció növekedése

SZAKIGAZGATÁS KONTRA AUTONÓMIÁK

Vannak természetesen valós problémák egy ilyen szemléleti átalakítás során. Ezen problémák megoldása nem egyszerűen politikai akarat kérdése. Ilyen az országos szakigazgatás és a lokális, ezen belül is a regionális igazgatás közötti munkamegosztás. Mi tartozik a kontinentális, illetve az állami szintű igazgatási körbe, és mi a régióhoz vagy a települési önkormányzathoz? Szerintem erről dönteni konkrétan kell, a terület sajátosságait ismerve, ráadásul időről időre felülvizsgálva a korábbi döntéseket. El tudom képzelni, hogy bizonyos ügyek egyik évtizedben az állami, a következő periódusban – a fejlődés igényei szerint – a lokális autonómiához tartoznak. A döntő a szándék: amit az érdekek sérülése nélkül lehet, azt le kell adni a helyi önkormányzathoz. Egy esetet hadd említsek, a Balatont! Vicclapba kívánkozik annak elsorolása, hány gazdája van a Balatonnak: a vízgazdálkodás, a hajóforgalom Lotz minisztériumához, a környezetgazdálkodás, településfejlesztés Bajához, a halászat, horgá-

Az igazgatás szintjei

Feloldhatatlan ellentétek?

szat, üdülés, a rendfenntartás Kunczéhez, de ha a döglött hal a partra kerül, az már a helyi önkormányzathoz tartozik. És akkor még nem beszéltem a Balaton hasznosításának országos érdekeiről, az adóbevételekről, és a Balaton vízminőségének javításáért valóban sokat tett balatoni kormánybiztosságról. Azaz a Balatonhoz tartozó gazdasági-kulturális területnek – a tájnak, az emberi társadalom életminőségének – nincs gazdája, így azután nincs komplex Balaton-fejlesztési program. Vannak részprogramok, de nincs egységes, akár vitatható koncepció. Ugyanez a helyzet a Dunával, a Tiszával. Ezért nem tudunk dűlőre jutni a stratégiai kutatásokon belül sem a Duna-, sem a Tisza-program tervezésével. Hiába az elkötelezettség bennem, mint dunai születésű emberben.

*Minisztérium-
központú
adminisztráció*

Az igazgatás szerkezete és a nem megfelelő intézményben dolgozó, külön érdekeket képviselő adminisztrációk gátjai a terveknek, gátjai a koncepcióalkotásnak, és gátjai a cselekvésnek. A túlságosan is minisztériumközpontú államigazgatásban bármily jóindulatúak is a minisztérium tisztviselői, soha nem fogják tudni megoldani a regionális problémákat. A szűkebb érdeklődési szakterületemre, a kultúrpolitikára ugyanúgy igaz ez, mint másra. Az alföldi településviszonyok és gazdasági-stratégiai célok, a hagyományok sajátos kultúr- és tudománypolitikai szerkezetet, sajátos célokat is kívánnak. Az általános nemzetállami kultúra ápolásában vannak általános célok: az anyanyelv modernizálása, idegennyelv-képzés, informatikai műveltség emelése, de ezek a célok sok helyi, egyéni megoldási módszert kívánnak. S ezeket nem lehet Budapesten kitalálni. Felül kell tehát vizsgálni az államigazgatás jogosítványait, és e felülvizsgálat során legyen mindig szemünk előtt a mondat: az állam nem azonos a végrehajtó hatalommal. A modern állam igenis átenged a feladatellátásban jogosítványokat és adóbevételeket az autonómiáknak. Ezért is mondogatom vissza-visszatérően évek óta: nekünk egy szolgáltató államra van szükségünk, nekünk erősíteniünk kell a lokális igazgatási és országos szakmai autonómiákat. Ami azt is jelenti, hogy az ország és az itt élő társadalomért a felelősség jobban megoszlik a *kormány* és az *autonómiák* vezetői között. Ebbe az irányba kellene ösztönözni a kormánytisztviselőket.

*Jogosítványok
és adók
átengedése*

III. KÖZÉP-KELET-EURÓPA-BARÁT KÜLPOLITIKÁT

A harmadik mondatom, amelyet a múltkori látogatásom után papírra vettem: Közép-Kelet-Európa-barát külpolitikát!

TRIANON HATÁSA

Trianon máig tartó hatásáról és annak tanulságairól kell először is beszélni, ha Közép-Európa bármely regionális kérdéséről beszélünk. Az

1920. évi békerendszer nemcsak az Alföldre, nemcsak a magyarországi, hanem a szomszédos államok népeire nézve is számos negatívummal járt. Nem vizsgáltuk még meg alaposan azt, hogyan hatott ki a békerendszer a térség világgazdasági elhelyezkedésére. Érdeemes volna pontosan számba venni, hogyan alakultak a közép-kelet-európai térségben 1910 és 1996 között a befektetések?

*Rossz nekünk,
rossz a szomszédoknak*

Mit lehet az eddigi kutatások alapján látni? 1910-ig a nagybefektetések rendkívül gyorsan nőnek, 1870-től szinte minden jelentősebb bankház, minden jelentősebb közép-európai nagyvállalat leányvállalatot hoz létre, befektet a térségben. A mai Lengyelországtól le egészen az Adriáig. 1920 után a külföldi befektetések aránya a korábbinak töredékére esik vissza, és az eredeti nagybefektetők 32%-a elhagyja a térséget. Miért? Mert, ahogy erre a területigazgatás témakörét taglalva már fentebb is utaltam, egy aránylag egységes vámgazdasági és nyelvi-kulturális terület most hétvámterületre esik szét. E hét vámterülethez különböző vámelőírások, különböző nemzetállami kereskedelmi és gazdasági jogszabálygyűttesek tartoznak, és a vállalatoktól ez hétféle szabályokhoz való igazodást kíván. A termelés szervezése a szabad mozgást szereti. A termelés mögött álló befektető a szabad terjeszkedést, a piaci feltételek biztonságát szereti, s azt, hogy munkahelyek létesüljenek, mert akinek munkája van, annak pénze van, s akinek pénze van, az fogja megvásárolni az ő termékeit. Ezért szoktam mondani román és szlovák kollégáimnak: értsék meg, ha mi nem tudunk a 20. század végén egy valamilyen értelmes gazdasági, igazgatási és egyéb kulturális téren kialakított nagytérség-politikát folytatni, akkor – elnézést a kifejezésért – mindegyik nemzeti középosztály bele fog pusztulni a kisállamiság osztályelőnyeinek „élvezetébe”.

*A befektetések
visszaesése*

Az Alföldnek érdeke, hogy a közép-kelet-európai nagytérségben megszűnjék az igazgatási-gazdálkodási szétdaraboltság, s újra fontosságot kapjon az Alföld közvetítő ereje. Az Alföld legelemibb érdeke egy új közép-kelet-európai integráció, és érdeke egy új, Közép-Kelet-Európa-barát magyar külpolitika. Az állam vezetésétől követelnünk kell, hogy minél előbb egyezzen meg a románokkal, szlovákokkal, szerbekkel. Természetesen nem minden áron – szoktam én is hozzátenni. Nem arról van, hogy engedjünk a szlovák nyelvtörvénynek, engedjünk a romániai elmagyartalanítási törekvéseknek. Ez éppen a politikus művészete: egyszerre legyen leleményes és koncepciózus gondolkodó ember. Összeegyeztetni leleményt és a koncepcióalkotást. Nézzék meg az Alföld közvetlen szomszédjának, Romániának a példáját! Meggyőződésem, hogy a rendszerváltás Romániában nemcsak a magyar nyelvű kisebbségnek fog szociális-kulturális fellendülést hozni. Ha a rendszerváltás nem bukik el, fellendülést, gazdasági felvirágoztatást hoz az magával Románia szom-

Új közép-kelet-európai integráció

Lelemény és koncepcióalkotás

szédjainak is, mindenekelőtt a határterületeken. Így Magyarországnak, és az Alföldnek is. Nem tudjuk még, milyen típusú együttműködési formákat fog ez kialakítani például Románia és a magyar állam keleti területei, az Alföld között. De abban biztos vagyok, hogy ez a rendszerváltás a termékek, az emberek, az ismeretek cseréjével fog együtt járni. Ez a Közép-Kelet-Európa-barát nemzetközi integráció első számú feltétele.

NYUGATI INTEGRÁCIÓ ÉS KELETI ÉRDEKEINK

Egyoldalú nyugati gondolkodás? Felül kell vizsgálni és el kell felejtetni az egyoldalú nyugati irányú külpolitikai gondolkodást. Negyvenéves szovjet megszállás, az elzárkózás felbomlása feletti örömünk magyarázza azt, hogy 1994-ben értelmiségi politikusaink körében túl erősen volt képviselve e gondolkodás. Látnunk kell: Nyugatra is kell törekednünk. De látunk kell, mind Magyarország, mind a volt szocialista országok gazdasági deficitjének az egyik oka éppen az, hogy a keleti piacokat elveszítettük. Magyarországnak elemi érdeke, hogy mindenfelé nyitott ország legyen. Nyugat felé ugyanúgy, mint Kelet felé. És elemi érdeke az, hogy ezt a keleti nyitottságot biztosító területeket – jelen esetben az Alföldet, de az egész Északkelet-Magyarországot is ideszámítom – olyan szinten tartsa, hogy képes legyen ez az országrész a közvetítő funkcióját a 21. században betölteni.

Helyi politikusok az új külpolitikáért Az állam nyugat-európai integrációjánál nagy figyelemmel kell lenni a mi kelet-európai érdekeinkre is. Az alföldi politikusoknak erre kellene többek között a magyar külpolitika figyelmét felhívni. Figyelmeztetni, hogy itt nem egy politikai integrációról, hanem gazdasági, társadalmi, kulturális integrációról van szó. Évezredek különböző fejlődési szokásrendek egymáshoz igazodásáról. A Keleti-tengertől az Adriáig húzódó térség e keleti-nyugati szokásrendek ütközőzónája. Az Alföld is. Kevesebbet kell emlegetni politikai céllal, hogy mi, úgymond, a Nyugat védőbástyái voltunk évezredig, mert ennek csak történelmi-erkölcsi értéke van, politikai értéke semmi. Ugyanezt mondják ugyanis, nem kevés alap nélkül, lengyel, román, szlovák, horvát, szerb, sőt ukrán szomszédaink is. Jobban kellene azonban azt az érdekünket hangsúlyozni, hogy mi összekötő kapocs lehetünk Eurázsia keleti vidéke felé. Ami Nyugat-Európa számára stratégiai piac és stratégiai befektető terület lehet. Hozzá kell tehát járulnia Magyarországnak is, hogy a tőlünk keletre, délkeletre eső területeken az állam konszolidációja bekövetkezzék.

Gazdasági, stratégiai érdekeink Keleten Jelentős a katonai, biztonságpolitikai stratégiai értékünk Nyugat és Kelet között. Kérdem Önöket, de magamat is, mi lesz, ha kimennek az amerikaiak Szerbiából? Mert ki kell, hogy menjenek. Amerikai barátaim, akik NATO-szakértők, mondják: azonnal ki fog törni a háború. Ami nekünk, magyaroknak katasztrófálisan rossz, és nagyon rossz az Alföldön

élő embereknek. Ugyanolyan rossz, ha nincs értelmes és következetes Oroszország-politika Európában. Az Oroszországgal való alkudozások nem egyszerűen arról szólnak, hogy mit lehet oda exportálni és mit lehet onnan importálni. Nem. Hatalmi alkudozások arról szólnak, amiről immár több mint háromszáz esztendeje, hogy Oroszországnak milyen hatalmi pozíciói lesznek a Balkánon és milyen hatalmi pozíciói lesznek az európai kontinensen? Tehát látniuk kell a körülöttünk zajló világpolitikai események regionális kihatásait is. Az Alföldön élő értelmiségieknek, politikusoknak meg kell tanulni a régió érdekei felől is nézni a világpolitikát. Nyomást gyakorolni a kormányra nemcsak az autópálya-, a repülőtér-beruházások miatt, hanem a külpolitika alakítása miatt is. Mert az állam érdeke nemcsak Nyugat-Magyarország, nemcsak Budapest, hanem az Alföld érdeke is kell, hogy legyen. Tehát érthető, miért mondom: az Alföld kérdése annak a kérdése is, hogy az állam vezetése ebben a külpolitikai környezetben, ebben a szűkebb Közép-Európa és ebben a tágabb hatalmi környezetben milyen politikát folytat. Végző fokon ki fog hatni arra, hogy az alföldi városok miként fognak fejlődni. Az Alföldre csak akkor jönnek jelentős külföldi beruházások, ha a térségben eredményes lesz a biztonságpolitika. A tőke ugyanis sok helyre elmegy, de oda, ahol bizonytalan jogkörnyezet van, vagy ahol az emberek traktorokkal vonulnak, olyan helyre nem megy, de legkevésbé megy olyan helyre, ahol háborús veszély van. Nemcsak a befektetőknek, de nekünk is kell néha a világ térképére néznünk, és a falon Magyarország, netán Nagy-Magyarország térképe mellé feltenni a világtérképet is: akkor láthatják, milyen kicsi a távolság Szerbia és a Dél-Alföld között, Ukrajna és Kelet-Magyarország között.

Ezért tehát az állam vezetését igenis ösztökélni kell, teljesen függetlenül, hogy most kik vannak, vagy kik lesznek 1998-ban hatalmon, hogy fokozott gonddal figyeljen a közép-európai térség külpolitikai és stratégiai problémáira, és próbálja meg külpolitikai lépéseiben a regionális érdekeket is figyelembe venni. Magyarország nem Budapest, Magyarország nem csak Nyugat-Magyarország – Magyarország az állam egésze. És ki kell mondani, most már hangosan, amit fiataloktól mormogok: nem lehet a belvárosból megítélni az ország érdekét. Nemcsak vidéki muksaiság létezik, hanem létezik belvárosi muksaiság is.

Mint ahogy azt is ki kell mondanunk, hogy aktív közép-kelet-európai és aktív Alföld-politikát kíván a határon túli magyarság megtartásának segítése is. A nemzet egyharmada ugyanis a határok másik oldalán él, s nekünk európai hivatásunk e nemzetrészek magyarságának megtartása. Pontosabban a gondoskodás arról, hogy legyenek feltételek, amelyek között, ha kívánják, megtarthatják magyarságukat. S ugyanezt a feltételrendszert biztosítani a határokon belül élő nem magyaroknak, akik közül a szlovákság és a románság csoportjai élnek békében velünk

Az Alföld is az „ország”

Regionalitás a külpolitikában

A határokon túli magyarság

sok száz év óta az Alföldön. A magyar, a román, a szlovák, az ukrán, a szerb, a horvát államnak diplomáciai apparátusa segítségével kell gondoskodnia e kis nemzeteket megtartó politika kialakításán.

Az alföldi politikusoknak, képviselőknek tehát a mainál sokkal erősebb Közép-Kelet-Európa-barát külpolitikát kell sürgetniük. Ezt kívánják a regionális szempontok is. Így találkozik az állam, a nemzet és az alföldi tájegység érdeke.

IV. VÁLTOZÓ ALFÖLD-SZEMLÉLETET!

Változó Alföld-szemléletet! – így hangzik a negyedik mondat.

AZ „ELESETT TÁRSADALOM” HAGYOMÁNYA

A szociográfiai szemlélet

Három nemzedék gondolkodását meghatározó olvasmányanyag volt az 1930–60-as években keletkezett faluszociográfia és általában a szociografisztikus szépirodalom. Az én gondolkodásomra is mély benyomást gyakorolt. Történészként ma már látom ezen irodalom történelmi jelentőségét, és talán ezért is tudom azt történelmi terméknek tekinteni. A századelőn az Európa keleti felére kiterjeszkedő ipari forradalom, a település új formája, a gépkorszak és a civilizáció áldásai e térség felé fordították Nyugat-Európa figyelmét. A figyelem felhívója az a kelet-európai – immáron világszinten kiművelt – értelmiség volt, zenészek, társadalomkutatók, akik észrevették a kelet-európai társadalmak más-voltát. És ez a „mátság” a szokásrendben, viselkedésben, gondolkodásban, zenében irodalmi téma lett, világhírnévre segítette a helyi tehetségeket. Lengyel, cseh, magyar, horvát írók, néprajzosok, szociográfusok, zenészek fogalmazzák meg e lokális különbségeket Nyugat-Európa-hoz képest. És ez az irodalom – noha vállalja az azonosságot a helyi társadalommal, de – valahogy mindig az elmaradt térség, s az ott élő elesett társadalomról szól.

*„Élhetetlen”,
„segítségre
szoruló”?*

Az Alföld volt a hazai szociográfiai irodalom elsődleges tárgya. Mind a szociográfiai irodalom első (1930-as évek), mind a második hullámában (1960-as évek) valóban: az évszázados sajátos ütközőhelyzet, az ipari-technikai fejlődés sporadikussága igen sok antik életformának biztosított továbbélést. Máig hat az Alföld-irodalomra az elesettség, elmaradottság komplexus, és hat ez a néprajzi, szociografikus érdeklődés. Sőt, mindez odáig megy, hogy – sarkítva fogalmazva – él egy történelmi kép a nyugati és keleti területek népességéről: a nyugat-magyarországi a vállalkozó, leleményes, gazdag társadalom, míg az alföldi az elesett, kissé élhetetlen, segítségre szoruló. Én ezt történészként másként látom, a jövőre nézve pedig ez az irodalom megjegyzéseket hív elő belőlem.

Úgy látom, hogy az Alföld népessége legalább annyira vállalkozó szellemű és leleményes volt, mint a dunántúli. Csak szegényebb vidéken, anyagilag szűkösebb vidéken kellett élnie, és ezért a társadalomban, belső arányait tekintve, több volt a szegény ember. De nem lehet azt mondani, hogy leleményes vagy vállalkozó csak a gazdag ember. A szegény is az volt. Ha a történelem kínált egy kicsinyke lehetőséget, az itteni népekből gomba módra nőttek ki a sikeres állattenyésztő, kereskedő, tőzsér, zöldségtermelő, földműves és egyéb parasztpolgárok, parasztparosok, civisek. Erre egyébként a legújabb alföldi történeti munkák – amilyen például a legújabb Debrecen-történet is – jó történeti anyagot kínálnak.

*A vállalkozó,
leleményes
„alföldi”*

ÚJ ALFÖLD-IDENTITÁST

A jelen, illetve jövőképpel foglalkozva pedig teljesen szakítani kell a szociográfiai irodalomból örökölt Alföld-szemlélettel. Más típusú Alföld-identitásra van szükségünk! Ez az alföldi identitás vegye számba a hagyományvilágot, nevezze, ha akarja, a múltat elmaradottságnak. Vegye észre, hogy ez ma adottság, s hogy ez másként fejlődés. Itt másként alakult a természet és ember viszonya éppen a sajátos éghajlati, termelészerkezeti és a sajátos településviszonyok, valamint a térség sajátos közlekedő-térség volta miatt. Sajátos társadalmi intézményeket, közösségi együttélési kereteket, más magatartásformákat, sőt más konyhaművészetet növesztett ki e másként fejlődés, mint Nyugat-Magyarországon. A tegnapi hátrányból holnapra előnyt kell kovácsolni. Ez ma már nem feltétlenül elmaradás, hanem egy másság. Ez azt jelenti: nem kell feltétlenül lemásolni egy másik régió, mondjuk Nyugat-Magyarország vagy tesszem azt Csehország vagy Morvaország vagy Szlovénia intézményeit, termékkultúráját. Hanem e másságból kiindulva kell egy új típusú alföldi identitást, egy újabb életképet, alföldi polgári mentalitást kialakítani. Én például, ha képviselő lennék, nem rendkívüli 5, 10 vagy 100 milliós segélyekért lobbiznék a kormányzatnál vagy a parlamentben. Ezen alkalmi központi segélyek nem segítettek és nem segítenek. Ehelyett olyan feltételek – infrastruktúra, oktatás, helyi adózás – megteremtéséért harcolnék, amelyek segítik a helyi önálló kezdeményezéseket. Az Alföld elmaradottsága helyett tehát beszéljünk az Alföld másságáról. Ez egy új mentalitás jelzése is lehet.

*Az Alföld
„mássága”*

*Polgári
mentalitás*

Pozitív fikciók, pozitív jövőkép – ez a harmadik hiányérzetem az Alföld-szemléletről beszélve, az alföldi történelem szemlélete és az alföldi identitás után. Általában hiányzik az utóbbi 70 év – tehát a Trianon utáni 70 év – egész magyar közgondolkodásából ez a pozitív fikció. Panaszkodás helyett jellemezzen bennünket most már a tenni akarás. Az ezredfordulón nem vezet eredményre az állandó passzivitás. Az, hogy mindent az állam-

*„Pozitív
fikció”-t*

tól, a központból várunk. Váltsa ezt fel az egyéni kezdeményezés, legyünk arra büszkéek, hogy valaki valamit megcsinál. Ebben az új, globális versenyben, ezzel a magunkat sajnáltató mentalitással nem megyünk semmire!

Vége a panasznak Sőt, ebben a világban hiába panaszkodunk. Európai területfejlesztési kérdésekkel foglalkozó külföldi barátommal beszélgettünk az Alföld elcsesztéséről, s hallgattuk a helyi panaszokat, mire megjegyeztük: ha az alföldiek állandóan panaszkodni fognak és azt ecsetelik, hogy milyen szegények, mert azt hiszik, hogy így majd különböző segélyeket fognak kapni, rosszul gondolkodnak. Mert elijeszítik a vállalkozókat. Olyan helyre, ahol az emberek nem tudnak maguktól gazdagodni, és nem tudnak maguktól lehetőséget találni, olyan helyre a befektetés soha nem fog menni.

Kényszer szülte társadalmi szerződés Vegyük tudomásul, hogy a magyar társadalom 1989–90-ben végleg felbontotta azt a társadalmi szerződést, amit 1949-ben kényszerből kötött a mindenkori politikai hatalommal. Amely szerint a társadalom „befogja a száját”, az állam pedig ezért cserébe mindenkit eltart. A társadalom most már vállalkozhat, kinyithatja a száját, mégis azt hisszük, hogy az állam mindannyiunkat eltart. Nem, ennek vége, ez nem fog menni.

Tessék a hagyományokat és a jövő lehetőségeket a lehetséges pontossággal felmérni, mindent, mi hasznosítható, felhasználni, de egy pozitív, cselekvő irányú jövőképet kialakítani!

Stratégiai kutatás: döntés-előkészítés Az Akadémia, illetve a stratégiai kutatások új Alföld-programja is ebben kíván eltérni a legutóbbiaktól: új Alföld-szemléletet, döntés-előkészítéshez alkalmas adatfeltárást, reális alternatíva felrajzolását kívánja. És ezek után tettersős cselekvési programot vár a politikai vezetőktől. Mind a helyi, mind az országos vezetőktől. Nem utolérni, hanem egy sajátos arculatú termelési, kulturális tájhasznosítású térséget kialakítani. Ahol a táji adottságok, az ember természetéhez simulása, az ártéri gazdálkodás a maga haltermelésével, gyümölcs-párlóival, hungaricumnak számító kisállat-tenyésztési kultúrájával, turizmus-vállalkozásaival, egyedi gyümölcs- és ételkultúrájával egy sajátos kis térsége lehet a 21. század Európájának. Hiszen kontinensünknek épp ez a csodálatossága: aránylag kis földrajzi egység és mégis mily gazdag tárházzal, különböző azonos szintre fejlesztett kultúráknak, kultúrtájaknak. Ezt a törekvésünket segítse az állam. Kérjünk költségvetési támogatást, beruházást, ne pedig alkalmi segélyt!

V. ÜTŐKÉPES ÉRTELMIÉGI, VÁLLALKOZÓI ELITET

Európában ma már csak az a közösség élhet színvonalasan, lehet versenyképes, amelyiknek ütőképes helyi vezető és értelmiségi elitje van. Legyen szó munkaközösségről, községről, a régióról vagy államról.

EURÓPA TANULMÁNYOZÁSA

Figyeljük meg, mi történik a hozzánk hasonló adottságú államokkal, akik az utóbbi két évtizedben csatlakoztak az európai közösséghez, illetve az unióhoz. Nézzük Spanyolországot, Portugáliát és Görögországot, Írországot. (Ne mindig Németország, Franciaország, Anglia példáját vegyük, ahová utazni szeretünk.) Ezen országok esete bizonyítja, hogy az integráció nem egyszerűen politikai csatlakozás, hanem társadalmi, kulturális egymáshoz idomulás, és mutatja, hogy eredményességben vagy tudásban milyen szerepe van a helyi elitnek, és mutathatja, milyen hatásokkal kell nekünk számolnunk és a sikeresség milyen feltételeinek kell elegendet tennünk. Lehetőleg még a csatlakozás előtt.

Az európai peremvidék

Az új, a peremterületen élő csatlakozott államokban hirtelen megindult a befektetés. Hiszen az unió előírja a liberalizációt, a tulajdonlás szabadságát. És az unió gazdasági, politikai, katonai közössége garanciát, biztonságot ad. Nagy előny. De nagy hátrányok is származhatnak abból, ha nem ismerjük az európai piac természetét. Magyarországon is ez történt 1990 után. A befektetők ugyanis először a versenyképes helyi ágazatokat vásárolják fel nemegyszer azért is, hogy a világ más tájain lévő vállalkozásaikat megvédjék a versenytől. Vagy részben felvásárolják a helyi közvetítő láncot, amely azután nem a helyi gyárakból vásárol, hanem a felvásárló külföldi üzletfeleitől. Ez ellen a helyiek nehezen védekeznek, mert nincs versenyképes helyi tőke. Választani kell: vagy bezárják a helyi vállalatot, megszűnnek a munkahelyek, vagy átadják azokat. De ha van helyi, erős, tájékozott, versenyképes elit, akkor ez fel tudja mérni a nemzetközi tőke szándékát, a helyiek esélyeit, és a tárgyalásokon biztosítékot tud szerezni. Nézzük a magyar textilipar helyi központjainak, részben Zalaegerszegnek, részben Szombathelynek az esetét! Eladtuk a textilüzletláncunkat a Kleider Bauernak – amit én csak „leider Bauernak”, „sajnos Bauernak” nevezek. Az behozta külföldi beszállítóitól a rosszul szabott termékeit, s ezzel a hazai textilipar elesett a felvásárlástól, a megrendeléstől. De most már csak történeti vizsgálat tárgya lehet a hűtőszekrényipar privatizációja is. Azért történeti, mert csak alapos vizsgálat derítheti ki: valóban követett-e el hibát az országos vezetés? Vagy a regionális vezetésnek kellett volna a helyi munkahelyek bezárását előre látnia és a helyi érdekek védelmében az országos fórumokon megszólalnia?

A liberalizáció előnyei, hátrányai

Nézzük az egyes sikereket, kudarccokat! *Írország*: kedvező világgazdasági körülmények, ásványkincs mellett rendkívül erős helyi értelmiségi, vállalkozói elit, amelyik még a világban szétszóródott írek közötti kapcsolatteremtést is javukra tudja fordítani.

Spanyolország: előnyös földrajzi fekvés mellett politikai konszolidáció és rendkívüli állami erőfeszítés a területfejlesztés terén. Ma már az unió –

Spanyolország

a csatlakozásra várók előtt – mintaként emlegeti Andalúziát. A korábban elmaradt spanyol régióban tudatos területfejlesztést indított az állam, politikai erővel kiemelten támogatták a helyi egyetemet, kutatási egységeket. Ezek a különböző uniós pályázatokon pénzeket nyernek el. (Amikor az EU kiterjesztését vizsgáló bizottságban az erről szóló beszámolót hallgattam, jegyzetfüzetembe odaírtam: „Magyarország: Alföld.”)

Görögország És mi *Görögország* állandóan hangoztatott hátrányának oka? Az elemzők szerint az, hogy elhasználta az uniós pénzeket, segélyként kezelte azokat, nem fordított gondot a helyi elitképzésre, nem fordított – ígérete ellenére sem – aktív területfejlesztési politikát és nem folytatott tudatos helyi vállalkozásfejlesztő politikát. Következtetésünk, amit minden szakértő leír: azon csatlakozó országok eredményesek, amelyek a helyi vállalkozást élénkítő, aktív területfejlesztést, lokálisan tervezett értelmi-ségi-kultúrpolitikát folytatnak.

POLITIKAI AKARAT ÉS A KUTATÓK

A szovjet megszállás deficitje

Magyarország nagy deficitje volt a szovjet megszállás idején, hogy hosszú időre megszakadt a helyi vállalkozói réteg fejlődése. Azzal, hogy a helyi üzemek az állami centralizáció révén elvesztették közvetlen bekapcsolódási lehetőségüket a világpiacba, és azzal, hogy a megszállási övezet határai gazdasági határok is voltak. A kádári konszolidációnak éppen az volt a relatív előnye a megszállási övezeten belül, hogy az 1970-es évektől lehetővé tette az elit értelmiségnek – közöttük a vidéki elit értelmiségnek is –, hogy külföldi ösztöndíjakkal a világban művelődjék. De a nyitás csak relatív nyitás volt és kicsi ahhoz, hogy a globalizáció korának követelményeihez szoktassa a helyi elitet. És a vállalkozás szabadsága is csak később, 1988-ban következett be.

Mit tegyünk az Alföld esetében? Kiemelt és a politikai akarattól támogatott regionális vállalkozás-élénkítő és kultúr-, valamint tudomány-politika szükséges. Amely előhívja a helyiekből a tettere készséget és a tehetséget.

A karbantartó kutató

Külön kell szólnom, mint az Akadémia elnökének, a K+F, a kutatás-fejlesztés regionális lehetőségeiről. Mi ma már a kutatók hármas társadalmi funkciójáról beszélünk. Arról, hogy a kutatók feladata nemcsak a *feltalálás*, hanem a *karbantartás* is. A helyi oktatási, gazdasági, közművelődési rendszerek karbantartása. És arról is beszélünk: a kutatók feladata a világ élenjáró termelési, kulturális eredményeinek *idecsatornázása*. Budapesten éppúgy, mint Pécsen, Szegeden, Debrecenben. Mi már arról beszélünk, hogy a tudomány- és kultúrpolitikában a regionalitás elvét kiemelten kell érvényesíteni: politikai akarattal is. De ehhez új partnerségre van szükség.

Egyrészt a kutatókat oda kell „kötni” a lokális közösségekhez: a városi, a megyei, a regionális intézményekhez. Az önkormányzatoknak tudatos értelmiségpolitikát kell folytatniuk. Áldozni helyi pénzekből arra, hogy a helyi kutatóértelmiség jól érezze itthon magát, és helyi gondokon törje a fejét. És ne csak a központi településpolitikára, kultúr- vagy tudománypolitika szakágazati büdzséjére tekintgessenek. Áldozzanak ők is. Így megy ez a világ fejlettebb vidékein. És áldozni kell arra is, hogy a helyi vezetés erkölcsileg, érzelmileg a helyi célokhoz kösse az itt lakó, itt dolgozó kutatóértelmiséget.

*A regionálisan
elkötelezett
kutató*

Másrészt az szükséges ezen új partneri viszonyhoz, hogy a kutató-szféra érezze az országon belül a lokális gondokat. És ha országos felméréseket folytat vagy tervez, és ha van elgondolása a megvalósításra, gondolja tervét végig lokális szempontokból is. Ha például egy marhategyesztési programot Magyarország egyik kitörési pontjaként jelölik meg mind az értékesítők, mind a feldolgozók, mind az állattenyésztési szakértő akadémikusok, akkor azt is tervezzék meg: hol, milyen természeti körülmények és gazdálkodási hagyomány van jelen egy ilyen program megindítására. De ugyanígy gondolkodjanak állattenyésztőink, ha pulykáról vagy a már említett halról, netán a nutria-, nyúl- vagy lótenyésztésről írnak tanulmányokat. De ugyanígy lokális végiggondolást kívánnak az újabb károsító rovarhullámok. Sürgetjük az ökológiai monitoring-rendszert, ami legalább regionálisan nyomon követhetné a rovarkárok és a különböző természeti csapások terjedését.

Ezért is szándékozunk egy tudatos kutatásszervezet-fejlesztést megindítani, amelynek motorjaként a Kecskeméten egyelőre kis létszámmal már működő Alföld-kutatócsoport intézetté fejlesztett csapatát kívánjuk biztosítani. Ennek az Alföld Intézetnek nemcsak a hagyományos településfejlesztés, hanem egyben a regionális kutatásszervezet-fejlesztés véleményezése és e tárgykörben javaslatok kidolgozása is feladata lesz. A jelenlévő önkormányzati vezetőket arra kérem, hogy a helyi egyetemi értelmiségi elit mozgósításában legyenek kezdeményezők, hiszen az Alföld olyan erős értelmiségi tudományos központokkal rendelkezik, mint a debreceni vagy szegedi egyetemek, de sorolhatnám Nyíregyháza, Szolnok, Kecskemét főiskoláit és kutatóbázisait is.

Alföld Intézet

Kézirat. Magnóról leírt szöveg.

*Megjelent: Glatz Ferenc: Tudománypolitikai reformról, Akadémiáról.
Beszéd, cikkek, jegyzetek, 1996–1997.
Budapest, Pannonica Kiadó, 2002. 582 p.*